

ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1852-1874

Αντιπαλότητα μεταξύ Ελλήνων και Εβραίων

Τα δύο νομοθετήματα διοικητικών μεταρρυθμίσεων (Tanzimat), που προωθήθηκαν από τη σουλτανική ηγεσία τα έτη 1839 και 1856 αντίστοιχα, συνετέλεσαν όχι μόνο στη διασφάλιση μιας σχετικής προστασίας των εθνικών μειονοτήτων που διαβιούσαν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και στην οικονομική τους ενδυνάμωση. Από την άλλη πλευρά, όμως, οι συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις επιτάχυναν τη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ Μουσουλμάνων και μη Μουσουλμάνων ενώ παράλληλα συνέβαλαν στην εκδήλωση αμοιβαίας δυσaráσκειας ανάμεσα στις δύο κοινότητες.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και στα χρόνια που ακολούθησαν διάφορες διεθνείς συγκυρίες, όπως ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856) και ο Αμερικανικός Εμφύλιος (1861-1865), ευνόησαν την ανάπτυξη του εμπορίου στη Θεσσαλονίκη. Ωστόσο οι Έλληνες έμποροι, οι οποίοι κυριαρχούσαν στην αγορά έως τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, σταδιακά παραγκωνίσθηκαν και εκτοπίσθηκαν από τους Εβραίους ομοτέχνους τους για μια σειρά από λόγους, κυρίως διότι οι μεγάλοι εμπορικοί οίκοι των

Αλλατίνι, Μοδιάνο, Φερνάντεζ και Μισραχή διέθεταν σημαντικά οικονομικά κεφάλαια, καθώς αποκόμιζαν τεράστια κέρδη από τις εισαγωγές πάσης φύσεως προϊόντων αλλά και ως μεσάζοντες μεταξύ Ευρωπαίων εμπόρων και Τούρκων μπέηδων.

Η σύγκρουση Ελλήνων και Εβραίων στον εμπορικό τομέα διατάραξε την πολυσυζητημένη αρμονική συνύπαρξη ανάμεσα στις δύο αυτές κοινότητες. Αρκούσε συνήθως μία θρυαλλίδα για να αναδυθεί η αντιπαλότητα που υπέβροσκε εκατέρωθεν, η οποία οφειλόταν πρωτίστως σε οικονομικά αίτια και δευτερευόντως στις θρησκευτικές τους διαφορές. Είναι ενδεικτικό μάλιστα το γεγονός ότι η αντιπαλότητα ανάμεσα σε Έλληνες και Εβραίους εκφραζόταν εντονότερα μεταξύ των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

19 (7) Δεκεμβρίου 1852

Τη νύχτα της Κυριακής, λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα, ένας Εβραίος δέχθηκε επίθεση από δύο ή τρεις μεθυσμένους Έλληνες κοντά στην εβραϊκή αγορά κρεάτων. Κάποιος Εβραίος κρεο-

πώλης βγήκε μ' ένα ρόπαλο από το μαγαζί του για να τον υπερασπιστεί, όμως του όρμησε ο ένας από τους Έλληνες μαχαιρώνοντάς τον θανάσιμα. Στη συνέχεια πλήθος εξαγριωμένοι Εβραίοι, περίπου δύο με τρεις χιλιάδες, άρχισαν με μαχαίρια και ξύλα να χτυπούν αδιακρίτως όποιον Χριστιανό έβρισκαν μπροστά τους στη μέση της αγοράς. Ο δολοφόνος τελικά διέφυγε, όμως ένας από τους συντρόφους του σκοτώθηκε από το μαινόμενο πλήθος. Δύο ακόμη άτομα βρήκαν τον θάνατο ενώ πολλοί άλλοι τραυματίστηκαν. Οι Εβραίοι προέβησαν όχι μόνο σε δολοφονίες και τραυματισμούς αλλά και σε ποικίλες βιαιοπραγίες εναντίον των θυμάτων, συχνά ξεγυμνώνοντάς τα.

Η αστυνομία παρακολουθούσε τα τεκταινόμενα από μακριά, χωρίς να προσπαθεί να επιβάλει την τάξη. Την επόμενη μέρα τριάντα στρατιώτες επέβλεψαν την κηδεία του δολοφονημένου Εβραίου προς αποφυγή επεισοδίων. Ο βαλής της πόλης Μεχμέτ Γιουσούφ Σιντίκι πασάς (1851-1853), διαπνεόμενος από φιλοεβραϊκές διαθέσεις, φυλάκισε τους παθόντες Έλληνες χωρίς να προχωρήσει σε καμία σύλληψη Εβραίου. Ωστόσο μετά από παρέμβαση του Έλληνα πρόξενου Κωνσταντίνου Ράμφου (1850-1855) αλλά και έντονων διαβημάτων προς την Υψηλή Πύλη, ο Βαλής υποχώρησε και άφησε ελεύθερους τους συλληφθέντες Έλληνες. Μάλιστα τις επόμενες μέρες προχώρησε στη σύλληψη συνολικά 22 Εβραίων. Το επεισόδιο αυτό ήταν ενδεικτικό της συνεχιζόμενης εχθρότητας καθώς και της συχνότητας των αιματηρών συμπλοκών ανάμεσα σε Εβραίους και Έλληνες. Στην πόλη επικράτησε για αρκετές εβδομάδες μεγάλη ένταση ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Έλληνες και Εβραίοι κυκλοφορούσαν οπλισμένοι, καθώς ανά πάσα στιγμή απειλούνταν μια νέα σύγκρουση. Κανείς Εβραίος δεν τολμούσε να εμφανιστεί στις χριστιανικές συνοικίες ενώ οι Εβραίοι που εργάζονταν στα υφαντουργεία πήγαιναν και επέστρεφαν από τη δουλειά τους με συνοδεία ένοπλης φρουράς. Από την άλλη πλευρά, κα-

Εικ. 1. Στη βορειοανατολική γωνία των Τειχών υπάρχει και σήμερα η Ακρόπολη της Θεσσαλονίκης, ένα φρουριακό συγκρότημα σε σχήμα τριγώνου. Στην κορυφή του τριγώνου βρίσκεται το φρούριο του Επταπυργίου (*Γεντί Κουλέ*) με τους επτά πύργους. Το φρούριο αυτό την εποχή της οθωμανικής περιόδου στέγαζε τις κεντρικές φυλακές της πόλης. Οι φυλακές διατηρήθηκαν έως το 1989. Η φωτογραφία δείχνει την είσοδο στις φυλακές.

νείς Έλληνες δεν τολμούσε να διέλθει από τις εβραϊκές συνοικίες. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Έλληνας πρόξενος, «[...] διότι ο πληθυσμός της πόλεως ταύτης σύγκειται κατά το πλείστον μέρος εξ αυτών, αριθμουμένων εις 35 χιλιάδας, ενώ Οθωμανοί και Χριστιανοί ομού, μόλις συμπληρούσι τας 25 χιλιάδας».

(Πηγές: *The Missionary Herald*, τόμ. 49, 1853, σελ. 122, Υπηρε-

σία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου (στο εξής ΥΔΙΑ) 1853, φάκ. 36/2, «Προξενείον Ελλάδος εν Θεσσαλονίκη», αναφορά Κωνσταντίνου Ράμφου προς το υπουργείο Εξωτερικών, Θεσσαλονίκη, 29 Ιανουαρίου 1853, αρ. πρωτ. 28).

31 (19) Δεκεμβρίου 1858

Οδηγήθηκαν στην αγχόνη τρία άτομα καταδικασμένα σε θάνατο, που σάπιζαν για αρκετά χρόνια στις κεντρικές φυλακές στο Γεντί Κουλέ (Εικ. 1). Οι δύο από αυτούς ήταν Έλληνες ενώ ο τρίτος Μουσουλμάνος. Ο τελευταίος είχε διαπράξει πολλές ληστείες και φόνους και φαίνεται ότι είχε καταδικαστεί δικαίως σε θάνατο. Οι δύο Έλληνες, που ανήκαν ο πρώτος στη συμμορία του Στώικου και ο δεύτερος σε αυτή του Καραμπατάκη, είχαν αμνηστευθεί από την Υψηλή Πύλη, η οποία αργότερα άλ-

λαξε γνώμη ρίχνοντάς τους και πάλι στη φυλακή. Στις κεντρικές φυλακές στήθηκαν τρεις αγχόνες, μία σε κάθε πόρτα του φρουρίου, ενώ το θέαμα των τριών κρεμασμένων προσέλκυσε πλήθωρα θεατών.

(Πηγή: ΥΔΙΑ 1858, φάκ. 36/2, «Προξενείον Θεσσαλονίκης», αναφορά πρόξενου Ιω. Αγκωνάκη προς το υπουργείο Εξωτερικών, Θεσσαλονίκη, 20 Δεκεμβρίου 1858, αρ. πρωτ. 877).

26 Αυγούστου 1859

Τρεις Εβραίοι δέχθηκαν βίαιη επίθεση λίγο έξω από την πόλη από μουσουλμάνους ληστές, οι οποίοι μάλιστα σκότωσαν έναν από αυτούς. Η αστυνομία δεν δείχνει ιδιαίτερη διάθεση να κυνηγήσει τους δράστες, όταν μάλιστα αυτοί ήταν Μουσουλμάνοι.

(Πηγή: *Jewish Chronicle*, 1859).

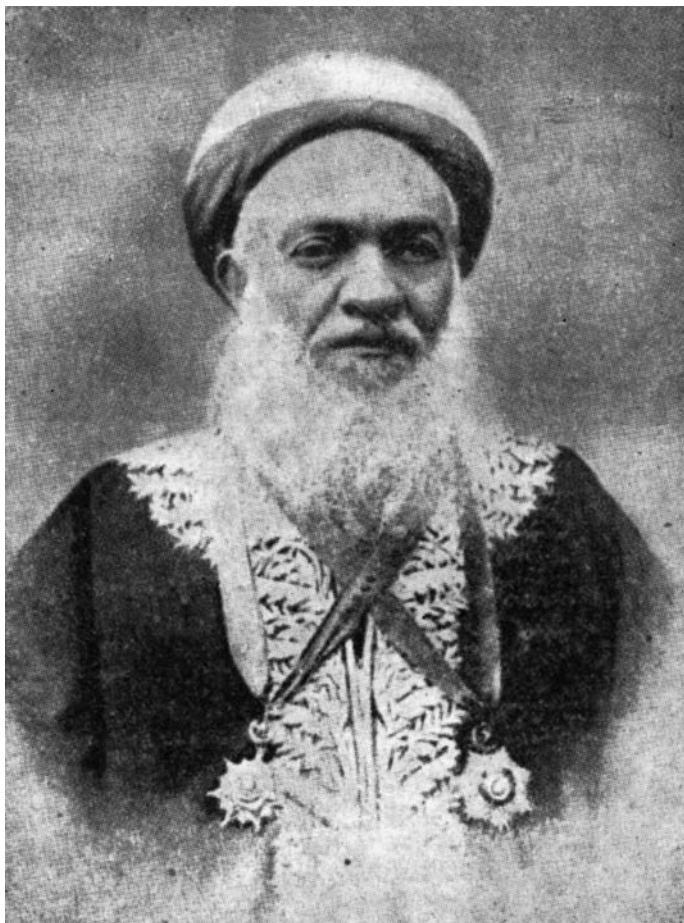
13 (1) Σεπτεμβρίου 1874 Δολοφονία Εβραίου ωρολογοποιού

Την Κυριακή 14 (2) Σεπτεμβρίου του 1874 ανασύρθηκε από τη θάλασσα το πτώμα του Εβραίου ωρολογοποιού Ιακώβ Κόβο. Την προηγούμενη, παραμονή της γιορτής της Σκηνοπηγίας,¹ είχε σημειωθεί διένεξη μεταξύ του Έλληνα Χρήστου Ρήγα, ευυπόληπτου εμπόρου της πόλης, και του Κόβο σχετικά με κάτι ρολόγια που ο Ρήγας του είχε δώσει για να τα πουλήσει. Ο Ρήγας απαίτησε το χρηματικό ποσό από την πώληση των ρολογιών καθώς και την επιστροφή όσων δεν είχαν πουληθεί. Αργά το απόγευμα ο Κόβο επέστρεψε στο σπίτι του και ενημέρωσε τη γυναίκα του πως θα πήγαινε στο σπίτι του Ρήγα για να διευθετήσει το ζήτημα ενώ στη συνέχεια θα ψώνιζε τα απαραίτητα, που θα του επέτρεπαν να τιμήσει τη γιορτή της Σκηνοπηγίας. Ο Κόβο έφυγε γύρω στις εννέα το βράδυ. Κοντά στα μεσάνυχτα, καθώς δεν είχε γυρίσει ακόμη, η γυναίκα του και ορισμένοι συγγενείς του πήγαν στο σπίτι του Ρήγα για να τον αναζητήσουν. Ο Ρήγας τους πληροφόρησε ότι πράγματι είχαν συναντηθεί στο μαγαζί του. Εκεί ο Κόβο του είπε ότι θα πήγαινε στο σπίτι του προκειμένου να πάρει τα χρήματα και τα υπόλοιπα ρολόγια και θα επέστρεφε. Έκλεισε μάλιστα την πόρτα του μαγαζιού του αλλά όχι το κεπέγκι. Ωστόσο, δεν επέστρεψε ποτέ. Ο Ρήγας κάποια στιγμή έφυγε αλλά παρέμεινε στο μαγαζί έως τις έντεκα το βράδυ ο γιος του, ο οποίος μάλιστα θεώρησε καθήκον του φεύγοντας να κλείσει και το κεπέγκι του Κόβο. Μετά τις εξηγήσεις αυτές οι συγγενείς του Κόβο αποχώρησαν.

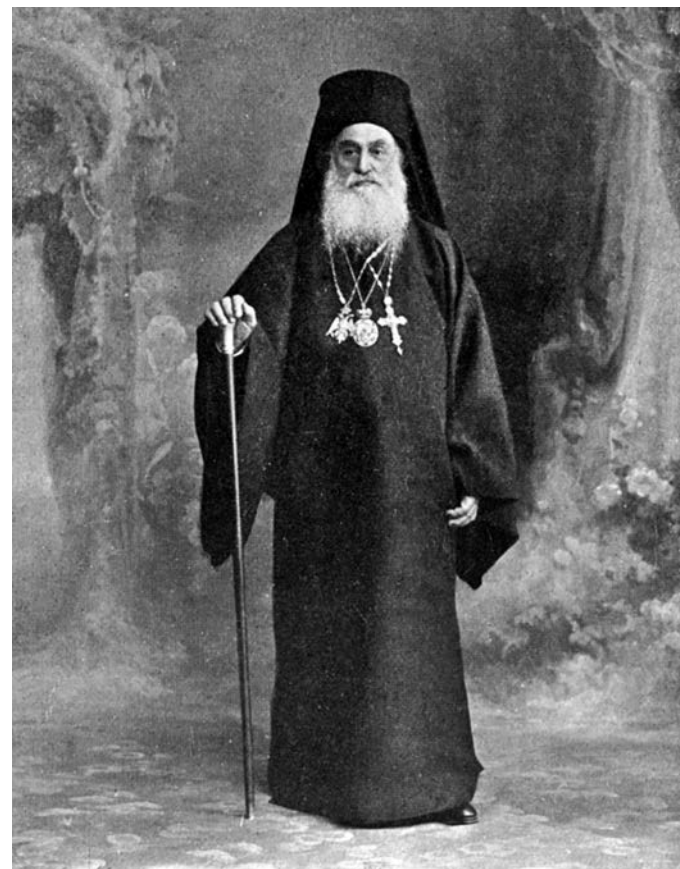
¹ Στη γιορτή της Σκηνοπηγίας (Σουκότ στα εβραϊκά) γιορτάζεται η συγκομιδή των καρπών και η διαμονή των Εβραίων σε σκηνές στην έρημο μετά την έξοδο από την Αίγυπτο. Αναπαράσταση της Σκηνοπηγίας από το βιβλίο του Dandré-Bardon, *Costumes des anciens peuples*, Λυών 1774.

Όμως η υπόθεση δεν σταμάτησε εκεί. Την επόμενη μέρα ένα πλήθος Εβραίων μαζί με τις αρχές πήγαν στο σπίτι του Ρήγα αναζητώντας εκ νέου -αλλά μάταια- τον Κόβο. Το μυστήριο της εξαφάνισης λύθηκε μετά από λίγες ώρες, αφού το μεσημέρι η θάλασσα ξέβρασε το πτώμα του Κόβο στην παραλία, στο ύψος της Μητρόπολης. Μόλις αναγνωρίστηκε το πτώμα, εκατοντάδες Εβραίοι βγήκαν εξαγριωμένοι στους δρόμους ζητώντας εκδίκηση και απαιτώντας τη σύλληψη του Ρήγα. Η αστυνομία υποχρεώθηκε να παρέμβει προκειμένου να επιβάλει την τάξη. Οι αρχές διέταξαν τη διεξαγωγή νεκροψίας, την οποία ανέλαβαν ο ιατροδικαστής του δήμου μαζί μ' έναν Εβραίο γιατρό. Αυτοί ανακοίνωσαν δημόσια ότι ο θάνατός του οφειλόταν σε ασφυξία εξαιτίας πνιγμού και πως δεν υπήρχαν εξωτερικά σημάδια που να γεννούσαν υποψίες ότι ο θάνατος είχε προέλθει από άλλα αίτια. Έτσι διατάχθηκε η άμεση ταφή του πτώματος, αφού κατά πάσα πιθανότητα επρόκειτο για αυτοκτονία.

Ωστόσο οι συγγενείς, οι φίλοι και οι ομόθρησκοι του νεκρού που είχαν συγκεντρωθεί στο σημείο που έγινε η έρευνα, δεν έμειναν ικανοποιημένοι με το πόρισμα των δύο γιατρών, που προέκυψε μετά από μια απλή εξ όψεως εξέταση, απαιτώντας να διερευνηθούν από άλλους ειδικούς τα αίτια του θανάτου. Τελικά ύστερα από παρέμβαση του αρχιραβίνου Κόβο (Εικ. 2) οι αρχές διέταξαν και νέα νεκροψία, την οποία ανέλαβαν ο γιατρός του Λοιμοκαθακτηρίου με τη βοήθεια τεσσάρων ακόμη γιατρών. Σύμφωνα με την ομόφωνη γνωμάτευσή τους, ο Κόβο δεν είχε πεθάνει από πνιγμό αλλά είχε πεταχτεί στη θάλασσα όντας νεκρός. Αυτό ήταν. Η εβραϊκή κοινότητα αγανάκτησε υποπευδόμενη συγκάλυψη. Τη Δευτέρα, ημέρα της κηδείας, από τα ξημερώματα πλήθη Εβραίων βγήκαν στους δρόμους κραυγάζοντας κατά των Ελλήνων και ζητώντας εκδίκηση. Πλήθος συγκεντρώθηκε και μπροστά στο Διοικητήριο (Εικ. 4) για να εκφράσει την αγανάκτησή του προς τον Βαλή. Χρειάστηκε να

Εικ. 2. Ο Ασέρ Κόβο (1799-1874) καταγόταν από επιφανή οικογένεια της Θεσσαλονίκης και ανέλαβε την Αρχираβινεία περί το 1850. Ήταν ένας από τους σημαντικότερους ηγέτες του Εβραϊσμού της Θεσσαλονίκης. Ο Κόβο έβλεπε ευνοϊκά το εκπαιδευτικό έργο της *Alliance* παρόλο που διαφωνούσε με την απομάκρυνση των οπαδών της από τον ραβινικό Εβραϊσμό.

Εικ. 3. Ο Ιωακείμ ο Γ' (1834-1912) γεννήθηκε στο προάστιο Βαφειοχώρι της Κωνσταντινούπολης. Το 1852 χειροτονήθηκε διάκονος στο Βουκουρέστι, όπου και παρέμεινε έως το 1854. Από το 1854 μέχρι το 1860 υπηρέτησε ως ιεροδιάκονος στους ελληνικούς ναούς της Βιέννης, ενώ χειροτονήθηκε πρεσβύτερος το 1863 και διορίστηκε Μέγας Πρωτοσύγκελος. Τη δεκαετία 1864-1874 ανέλαβε τη μητρόπολη της Βάρνας και κατόπιν τη μητρόπολη Θεσσαλονίκης, μέχρι το 1878. Τον Οκτώβριο του 1878 εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης αλλά τον Μάρτιο του 1884 εξαναγκάστηκε σε παραίτηση, επειδή αντέδρασε στις απαιτήσεις της οθωμανικής κυβέρνησης να καταργηθούν τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Τελικά εγκαταστάθηκε στην ιερά μονή της Μεγίστης Λαύρας στο Άγιον Όρος για δώδεκα χρόνια. Τον Μάιο του 1901 επανήλθε στον οικουμενικό θρόνο έως τον Νοέμβριο του 1912 που απεβίωσε.

Εικ. 4. Απεικόνιση του παλαιού Διοικητηρίου στο περιοδικό *L'Illustration*, 10 Ιουνίου 1876.

περάσουν αρκετές ώρες και απαιτήθηκε η επίμονη προτροπή του Αρχιραβίνου και των άλλων προυχόντων ώστε να πειστεί ο όχλος να προχωρήσει στην ταφή του νεκρού. Η νεκρώσιμη πομπή, με συνοδεία χιλιάδων Εβραίων, πήγε τελικά στο νεκροταφείο.

Στην επιστροφή τους πέρασαν από τη συνοικία του Ιπποδρομίου, που ήταν κατά κύριο λόγο χριστιανική, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει πετροπόλεμος ο οποίος προκάλεσε και πάλι την

παρέμβαση της αστυνομίας. Την Τρίτη συνελήφθη ο Ρήγας μαζί με τον γιο του για ανάκριση, προκαλώντας την άμεση και εντονότατη διαμαρτυρία του συμβουλίου της ελληνικής κοινότητας καθώς και του Έλληνα προξένου προς τον Βαλή. Οι επικεφαλής της ελληνικής κοινότητας προειδοποίησαν πως υπήρχε ενδεχόμενο να αντιδράσουν με ακραίο τρόπο οι Έλληνες, κάτι που θα μπορούσε να έχει πολύ δυσάρεστες συνέπειες. Το Σάββατο επαναλήφθηκαν μικρής έκτασης επεισόδια. Στις 19 (7) Σεπτεμβρίου ο καδής αποφάνθηκε ότι ο Χρήστος Ρήγας ήταν αθώος και ως εκ τούτου, θα αφηνόταν ελεύθερος μετά από λίγες μέρες. Τελικά η κατάσταση εκτονώθηκε με την παρέμβαση των συνετών προυχόντων από αμφότερες τις κοινότητες, ιδίως του μητροπολίτη Ιωακείμ του Γ' (Εικ. 3) καθώς και του Αρχιραβίνου. Γεγονός είναι, πάντως, ότι ο δράστης του εγκλήματος παρέμεινε άγνωστος.

(Πηγές: (α) *Jewish Chronicle* του Λονδίνου, 16 Νοεμβρίου 1874, (β) άρθρο της *Selanik* της Θεσσαλονίκης που επανεκδόθηκε στην εφημερίδα *Havtselet* των Ιεροσολύμων στις 30 (18) Οκτωβρίου 1874, (γ) επιστολή του μητροπολίτη Ιωακείμ προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη στις 14 (7) Νοεμβρίου 1874, (δ) αναφορά του Έλληνα προξένου στη Θεσσαλονίκη προς το υπουργείο Εξωτερικών στις 18 (6) Νοεμβρίου 1874. Και στις τέσσερις πηγές τα βασικά γεγονότα παρουσιάζονται πανομοιότυπα αλλά, όπως είναι αναμενόμενο, οι δύο πρώτες διαφέρουν από τις δύο επόμενες όσον αφορά τη συναισθηματική φόρτιση).

ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1875-1882

Εξεγέρσεις στα Βαλκάνια και ρωσο-οθωμανικός πόλεμος

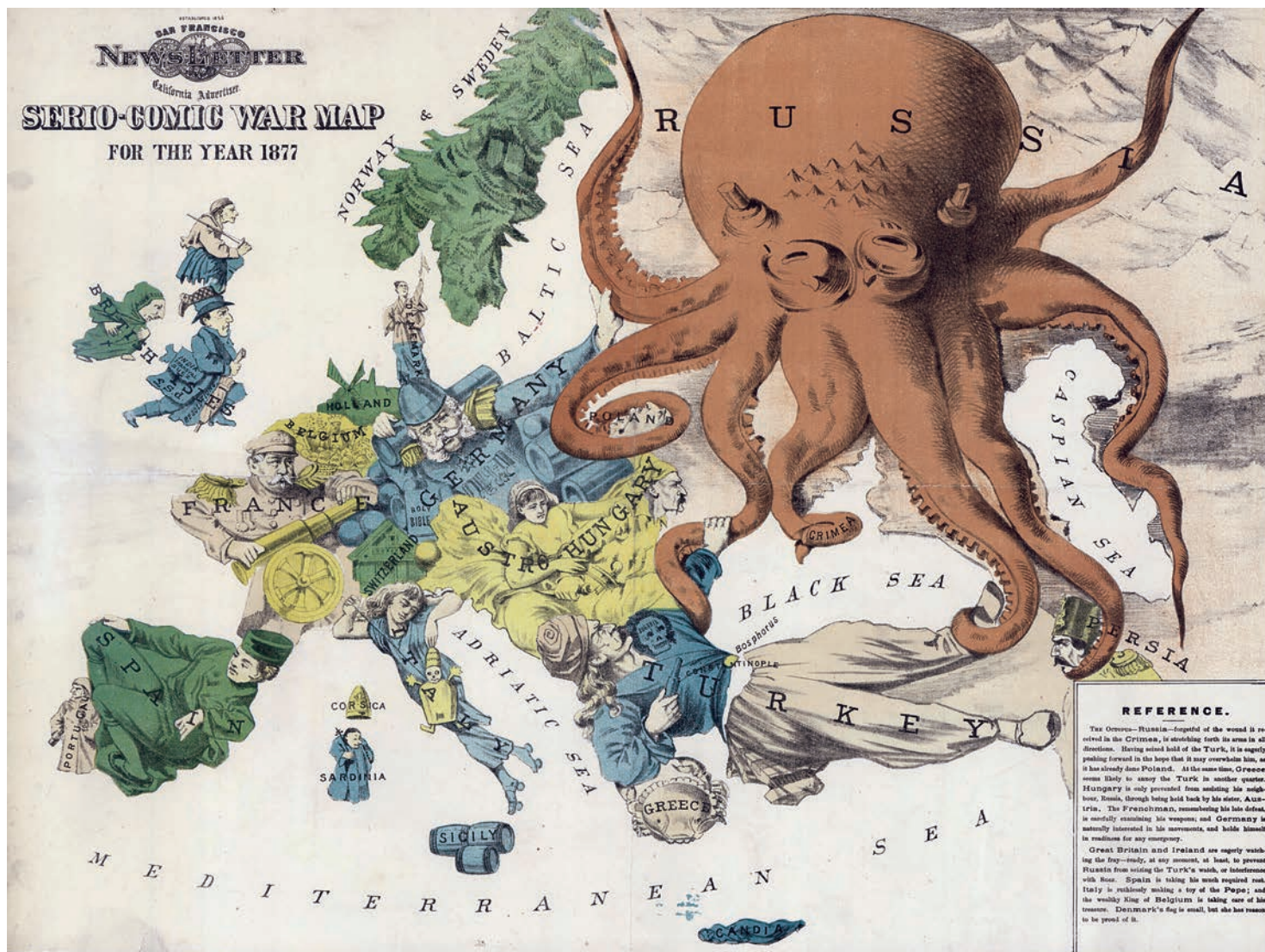

Η εξέγερση εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας άρχισε στην Ερζεγοβίνη τον Ιούλιο του 1875 και μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου έτους εξαπλώθηκε στη Βοσνία. Όσο οι επαναστατικές εστίες άναβαν η μία μετά την άλλη, οι Οθωμανοί έστελναν όλο και περισσότερα στρατεύματα για να την καταστείλουν. Την άνοιξη του 1876 στα βουλγαρικά εδάφη ξέσπασε άλλη εξέγερση, σχετικά ανοργάνωτη. Ωστόσο οι Οθωμανοί, που στερούνταν επαρκών τακτικών στρατευμάτων λόγω των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, χρησιμοποίησαν άτακτους βασιβουζούκους για να πατάξουν τους Βουλγάρους (11 Μαΐου-9 Ιουνίου 1876). Οι βασιβουζούκοι κατέστειλαν τελικά τη βουλγαρική εξέγερση προχωρώντας σε γενικευμένες σφαγές. Λίγο αργότερα, στις 30 Ιουνίου του 1876, η Σερβία ακολουθούμενη από το Μαυροβούνιο κήρυξε τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ακολούθησε ένας από τους αλλεπάλληλους ρωσο-οθωμανικούς πολέμους της εποχής, ο οποίος διήρκεσε έναν περίπου χρόνο, από τις 24 Μαρτίου του 1877 έως τις 3 Μαρτίου του 1878,

και διεξήχθη στα Βαλκάνια και στην Καυκασία προκαλώντας την ανάδυση του βαλκανικού εθνικισμού του 19^{ου} αιώνα. Η πορεία του ρωσικού στρατού ήταν ακάθεκτη. Υπό την πίεση όμως των Βρετανών, η Ρωσία αναγκάστηκε να αποδεχθεί την εκχειρία που κατέληξε σ' έναν διακανονισμό με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, με την οποία η Υψηλή Πύλη αναγνώριζε την ανεξαρτησία της Ρουμανίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου καθώς και την αυτονομία της Βουλγαρίας. Θορυβημένες από την επέκταση της ρωσικής ισχύος στα Βαλκάνια, οι Μεγάλες Δυνάμεις επέβαλαν λίγους μήνες αργότερα τροποποιήσεις της εν λόγω συνθήκης στο Συνέδριο του Βερολίνου.

Τη χρονική περίοδο 1875-1878 οι απώλειες του άμαχου πληθυσμού υπήρξαν τεράστιες. Εξίσου ογκώδες ήταν όμως και το προσφυγικό κύμα. Ιδιαίτερα στην περιοχή της Μακεδονίας κατέφυγε μεγάλος αριθμός μουσουλμάνων προσφύγων μετά το τέλος του πολέμου. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την όξυνση του μίσους των Μουσουλμάνων εναντίον του χριστιανικού πληθυσμού, με την εκδήλωση συνεχών βιαιοπραγιών, ενώ

Εικ. 5. Τα πλοκάμια της Ρωσίας “πνίγουν” την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

την κατάσταση επιδείνωσε περαιτέρω η αναγκαστική στρατολόγηση που επέβαλε η Υψηλή Πύλη. Οι στρατολογούμενοι Μουσουλμάνοι, ιδιαίτερα εκείνοι που προέρχονταν από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, έβρισκαν την ευκαιρία να επιδίδονται σε ληστείες και φόνους Ελλήνων αλλά και Εβραίων υπό τη σχετική προστασία των τοπικών αρχών. Μοιραίο επακόλουθο στάθηκε η εκτεταμένη κατάρρευση των νόμων και της τάξης, με τις συμμορίες να δρουν σχεδόν ανενόχλητες στη Μακεδονία προβαίνοντας σε εκατοντάδες δολοφονίες και απαγωγές.

Τη Θεσσαλονίκη ειδικά συγκλόνισε η δολοφονία δύο προξένων το 1876 από τον μουσουλμανικό όχλο καθώς και η διενέργεια πέντε σοβαρών απαγωγών. Ο Ερμής στις 12 Δεκεμβρίου του 1878 έγραψε: «Κατ' επισήμους εκθέσεις της εγχωρίου Αστυνομικής Αρχής, καθ' άπασαν την διάρκεια του παρελθόντος μηνός Νοεμβρίου εσημειώθησαν εν τοις σχετικούς βιβλίοις 41 απευκταία γεγονότα, τουτέστιν εις διάφορα μέρη της περιφέρειάς του ημετέρου Νομού (Θεσσαλονίκης) εφονεύθησαν είτε υπό ανταρτών είτε υπ' άλλων 221 άτομα, επληρώθησαν 27 και 10 απήχθησαν εις τα όρη ως αιχμάλωτοι. Εκ των φονευθέντων οι 17 εισίν οθωμανοί, οι δε λοιποί 204 χριστιανοί». Και σ' ένα προηγούμενο φύλλο του παρατηρούσε: «Από πολλών ημερών ήρξαντο αφικνούμενοι ενταύθα κατά εκατοντάδας πρόσφυγες, ιδίως γυναικόπαιδα Οθωμανών και ιουδαίων, πολλοί των οποίων διατελούν εν αξιοθρήνω καταστάσει».

Όσον αφορά τη μάστιγα της ληστείας κατά τη χρονική αυτή περίοδο, το σύγγραμμα του Γιάννη Κολιόπουλου με τίτλο *Η ληστεία στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1996, είναι άκρως διαφωτιστικό. Όπως επισημαίνεται, «Από τις αρχές της δεκαετίας του 1870-1880 παρατηρήθηκε στη Μακεδονία μεγάλη έξαρση των ληστρικών επιθέσεων. Καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία συρρικνωνόταν και αποδιάρθρωνόταν, πλήθαιναν διαρκώς τα

περιστατικά που οι ληστές μπορούσαν να διαβαίνουν τα σύνορα ανενόχλητοι, ξεφεύγοντας από τους διώκτες τους και βρίσκοντας συχνά πολιτική προστασία σε γειτονικά κράτη ως αυτόκλητοι πατριώτες. Στην πραγματικότητα λεηλατούσαν όχι μόνο μουσουλμάνους αλλά και φτωχούς χριστιανούς καλλιεργητές, συχνά με το συμφεροντολογικό και φαρισαϊκό σκεπτικό ότι οι χριστιανοί ληστές που παρέμεναν κάτω από την οθωμανική εξουσία δεν ήταν καλύτεροι από τους ίδιους τους Τούρκους. Δεν ήταν ούτε κοινωνικοί ληστές, που ξάφριζαν τους πλούσιους για να βοηθήσουν τους φτωχούς, ούτε εθνικοί ήρωες. Ήταν ένα σύμπτωμα της φτώχειας των βουνών και η ληστεία ήταν η απόπειρα να την ξεπεράσουν».

1 Σεπτεμβρίου (20 Αυγούστου) 1875

Στη διάρκεια της νύχτας δύο Εβραίοι βγήκαν μεθυσμένοι από ένα καπηλειό και άρχισαν να μαλώνουν. Ο ένας τους ο Χουλί, γνωστός για τις παλαιστικές του ικανότητες, πλήγωσε τον άλλο με μαχαίρι και τράπηκε σε φυγή. Στο δρόμο συνάντησε δύο άλλους Εβραίους· ο ένας μάλιστα ήταν γιος διακεκριμένης οικογένειας ενώ ο άλλος πυροσβέστης. Ο Χουλί εξέλαβε τον δεύτερο ως άνθρωπο της εξουσίας και μέσα στο μεθύσι του ή την ψυχική του ταραχή όρμησε εναντίον του με το μαχαίρι. Παραπατώντας, όμως, το κάρφωσε κατά λάθος στον νεαρό Ισαάκ Μπαρούχ Περαχιά αφήνοντάς τον επιτόπου νεκρό. Μετά από αυτό ο Χουλί επιχείρησε να διαφύγει τρέχοντας, συνάντησε όμως τον μουσουλμάνο νυχτοφύλακα της συνοικίας και τον τραυμάτισε και αυτόν. Ο αστυνόμος Γ. Σιμόπουλος, γνώστης της εβραιοϊσπανικής γλώσσας, κατόρθωσε τελικά να συλλάβει τον δολοφόνο, ο οποίος ονομαζόταν Ισαάκ Σαμουήλ Χουλί και ήταν γύρω στα 17 με 18 ετών.

(Πηγή: Ερμής, 1875).

3 Οκτωβρίου (21 Σεπτεμβρίου) 1875

Στο νοσοκομείο της ελληνικής κοινότητας (Εικ. 6) εισήχθη για νοσηλεία ο Γεώργιος Κωνσταντίνου από την Ήπειρο. Οι γιατροί τον βρήκαν σωματικά υγιή και του έδωσαν εξιτήριο. Λίγη ώρα αργότερα όμως, καθώς έφευγε, ο Κωνσταντίνου έβγαλε μαχαίρι και επιτέθηκε σε ασθενείς. Τραυμάτισε σοβαρά τον Δημήτριο από τη Θεσσαλονίκη και τον Γεώργιο από την Κοζάνη ενώ άφησε νεκρό τον Παναγιώτη Κωνσταντίνου από τον Σοχό. Ο φονιάς τράπηκε σε φυγή αλλά τελικά συνελήφθη. Λέγεται ότι οδηγήθηκε στο κακούργημα αυτό επειδή έπασχε από περιοδική μανία.

(Πηγή: *Ερμής*, 1875).

25 (13) Οκτωβρίου 1875

Ο καφεπώλης Κώστας από το Μοναστήρι, ο οποίος διατηρούσε μαγαζί στην οδό Μπουρμαλί Τζαμί (Εικ. 7), διαπληκτίσθηκε με τον πελάτη του Δημήτριο Βασιλείου ή Μπατσελή. Ακολούθησε συμπλοκή, κατά τη διάρκεια της οποίας τον μαχαίρωσε θανάσιμα. Πιθανή αιτία του συμβάντος φαίνεται πως υπήρξε ο έρωτας και των δύο για την ίδια κοπέλα. Η αστυνομία συνέλαβε τον δράστη.

(Πηγές: *Εροσα* και *Ερμής*, 1875).

7 Φεβρουαρίου 1876

Το μεσημέρι της περασμένης Τετάρτης ο Έλληνας ταβερνιάρης Χαράλαμπος διέσχιζε τη συνοικία Ρόγος,² όταν μια ομάδα ανδρών του επιτέθηκε με μαχαίρια θέλοντας να τον ληστέψουν

² Η συνοικία Ρόγος (Rogos) ήταν η μόνη εβραϊκή συνοικία βόρεια της Εγνατίας και περικλειόταν από τις σημερινές οδούς Αγίου Νικολάου, Φιλίππου, Βενιζέλου και Εγνατίας.

Εικ. 6. Το Θεαγένειο νοσοκομείο ήταν το νοσοκομείο της ελληνικής κοινότητας. Ιδρύθηκε το 1863 με δωρεά του Θεαγένη Χαρίση, πάμπλουτου ευπατρίδη με εμπορικά συμφέροντα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ο Χαρίσης πέθανε πρόωρα το 1863 ορίζοντας ως εκτελεστές της διαθήκης του την αδελφή του Πουλχερία Πρασσακάκη και τον γιατρό κουινιάδο της, Ιωάννη Πρασσακάκη (1792-1884). Το νοσοκομείο χτίστηκε αρχικά εκεί όπου σήμερα βρίσκεται το μητροπολιτικό μέγαρο Θεσσαλονίκης αλλά κήκε στη μεγάλη πυρκαγιά του 1890. Το νέο νοσοκομείο άρχισε να οικοδομείται «εκτός των Τειχών» το 1891-1892, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ. Ολοκληρώθηκε το 1895 με τα έσοδα της παλαιάς δωρεάς αλλά και με τη συνδρομή πολλών Θεσσαλονικέων και επαναλειτούργησε στη θέση του σημερινού Θεαγένειου Αντικαρκινικού Νοσοκομείου.

και τον τραυμάτισαν στον μηρό. Εβραίες γυναίκες της γειτονιάς άκουσαν τις φωνές, βγήκαν από τα σπίτια τους και άρχισαν να φωνάζουν «Φωτιά!». Οι επιτιθέμενοι το έβαλαν στα πόδια. Ο Χαράλαμπος όμως απεβίωσε μετά από δύο μέρες.

(Πηγή: *Εροσα*, 1876).

Εικ. 7. Η οδός Μπουρμαλί Τζαμί ήταν ακριβώς απέναντι από το ομώνυμο τζαμί επί της Εγνατίας και συμπίπτει με τη σημερινή οδό Αντιγονιδών. Η ονομασία του τζαμιού οφείλεται στις ελικοειδείς σπείρες που σχημάτιζε εξωτερικά ο μιναρές του, όπως φαίνεται στο βάθος της καρτ-ποστάλ. Βρισκόταν εκεί όπου η Εγνατία σχηματίζει μια μικρή πλατεία μπροστά στο ξενοδοχείο *Βιέννη*. Το 1478 κάποιος Αλί, γιος του προσωπικού κατασκευαστή χτενιών του σουλτάνου Μουράτ του Β', μετέτρεψε την τότε εκκλησία της Αγίας Κυριακής σε τζαμί. Επαναλειτούργησε ως εκκλησία το 1912, για να καεί τελικά στην πυρκαγιά του 1917.

27 (15) Φεβρουαρίου 1876

Την Κυριακή, μέρα μεσημέρι και στη μέση της αγοράς, ο αρτοποιός Σέζος πήγε σ' έναν λιανοπωλητή Εβραίο, τον Αβραάμ Μπενβενίστε, ζητώντας να αγοράσει ένα μαχαίρι. Ο Αβραάμ του έδειξε διάφορα είδη αλλά ο Σέζος ανταπάντησε ότι δεν ενδιαφερόταν για κανένα από αυτά. Ξαφνικά έβγαλε από τη ζώνη του ένα μαχαίρι και το κάρφωσε πρώτα στο στήθος του Αβραάμ και κατόπιν στον ώμο του, αφήνοντάς τον νεκρό. Μετά την πράξη

του ο φονιάς τράπηκε σε φυγή. Κατά την προσπάθεια διαφυγής του έμπηξε το μαχαίρι του στο στήθος ενός μουσουλμάνου διαβάτη, ενώ λίγο αργότερα έπεσε πάνω σ' έναν άλλο μουσουλμάνο περαστικό και τον πλήγωσε στο πρόσωπο. Ο τελευταίος όμως κατόρθωσε να τον ακινητοποιήσει και παραλίγο να του κόψει το κεφάλι, αν δεν επενέβαινε την τελευταία στιγμή ένας Ταγματάρχης που περνούσε τυχαία από εκεί. Ο Ταγματάρχης συνέλαβε τον Σέζο και τον παρέδωσε στις αστυνομικές αρχές.

(Πηγή: *Ερμής*, 1876).

28 (16) Μαρτίου 1876

Απαγχονίστηκε ένας Μουσουλμάνος που ενώ εξέτιε ποινή δεκαπέντε ετών καταναγκαστικών έργων, σκότωσε έναν συγκρατούμενό του.

(Πηγή: *Ερμής*, 1876).

5 Μαΐου (23 Απριλίου) 1876

Στις φυλακές του Κανλί-Κουλέ³ ορισμένοι κρατούμενοι αποπειράθηκαν να δραπετεύσουν με έφοδο εναντίον των φρουρών και επιχείρησαν να διαρρήξουν την κύρια πύλη των φυλακών. Οι φρουροί κάλεσαν αμέσως σε βοήθεια την υπόλοιπη ένοπλη φρουρά των φυλακών καθώς και ένα απόσπασμα χωροφυλακής. Στις συμπλοκές που ακολούθησαν σκοτώθηκαν εννέα κρατούμενοι, οκτώ Μουσουλμάνοι και ένας Χριστιανός, ενώ τραυματίστηκαν πέντε. Από τους φρουρούς τραυματίστηκαν δύο. Κανείς από τους φυλακισμένους δεν κατόρθωσε να δραπετεύσει χάρη στις συντονισμένες ενέργειες του αρχηγού της αστυνομίας, συνταγματάρχη Σαλίμ μπέη.

(Πηγή: *Ερμής*, 1876).

³ Kanli Kule = Ματωμένος Πύργος, ο Λευκός Πύργος.

6 Μαΐου 1876

Η σφαγή των προξένων

Στις 6 Μαΐου του 1876 φανατισμένος όχλος Μουσουλμάνων δολοφόνησε στο Σαατλί τζαμί τον Γάλλο πρόξενο Jules Moulin καθώς και τον πρόξενο της Γερμανίας Ερρίκο Άμποτ. Η ιστορία ξεκίνησε στο χωριό Μπογδάντσα,⁴ ένα λασποχώρι 10 χιλιόμετρα βορειοανατολικά από τη Γευγελή. Το χωριό μαζί με άλλα της περιοχής ανήκε στο τσιφλίκι του Ματσίκοβο (Εύζωνοι) της Σεχιμέ χανούμ, η οποία είχε διορίσει τον Εμίν εφέντη ως εκπρόσωπο και διαχειριστή της. Κάποια στιγμή ο Εμίν διορίστηκε μέλος του Μεγάλου Συμβουλίου του βιλαετίου Θεσσαλονίκης, μια θέση με ιδιαίτερη ισχύ και επιρροή. Οι μισοί κάτοικοι του χωριού ήταν Μουσουλμάνοι και οι άλλοι μισοί Χριστιανοί σλαβόφωνοι, οι περισσότεροι Πατριαρχικοί. Όλο το χωριό ήταν στη δούλεψη του τσιφλικιού.

Στη Μπογδάντσα ζούσε η 16χρονη Στεφάνα, που ήταν ορφανή, μαζί με τη μητέρα της και τα δύο αδέρφια της. Η Στεφάνα ήταν όμορφη, στρουμπουλή, τσαχπίνια και ζωηρή. Είχε μάθει καλά τα τουρκικά από τις γυναίκες στη βρύση του χωριού. Καθώς ο Εμίν επισκεπτόταν συχνά την περιοχή, στην τελευταία του επίσκεψη πρόσεξε τη Στεφάνα. Του άρεσε πολύ και αποφάσισε να την πάρει στο χαρέμι του. Δυο μπράβοι του την ξεμονάχιασαν και της έταξαν λαγούς με πετραχήλια. Η κοπέλα, βουτηγμένη στη φτώχεια, τα 'χασε και δέχθηκε με την προϋπόθεση όμως ότι έπρεπε πρώτα να ασπασθεί το Ισλάμ, μια διαδικασία που απαιτούσε να δηλώσει την πίστη της μπροστά στο Μεγάλο Συμβούλιο, στο Διοικητήριο της Θεσσαλονίκης.

⁴ Το Bogdanci είναι κωμόπολη της Βόρειας Μακεδονίας και αποτελεί έδρα του ομώνυμου δήμου. Σήμερα έχει πληθυσμό 6.011 κατοίκους και είναι χτισμένο σε υψόμετρο 85 μέτρων. Βρίσκεται κοντά στα σύνορα με την Ελλάδα, ανάμεσα στη Γευγελή και στη Δοϊράνη.

Οι άνθρωποι του Εμίν είχαν κανονίσει τα πάντα για τη μεταφορά της στη Θεσσαλονίκη. Το πρωί της Τετάρτης 3 Μαΐου η Στεφάνα πήγε στη βρύση του χωριού όπου την περίμεναν τρεις Μουσουλμάνες, συνεννοημένες από πριν. Της φόρεσαν τον φερετζέ και το γιασμάκι σαν γνήσια Μουσουλμάνα και χάθηκαν στα σοκάκια του χωριού. Στο μεταξύ η μάνα της, όταν έμαθε ότι η κόρη της εξαφανίστηκε, ξεσήκωσε τη γειτονιά. Όλες όμως έκαναν τις ανήξερές. Τότε ο παπάς της ενορίας την παρότρυνε να πάει στη Θεσσαλονίκη και να ζητήσει τη βοήθεια του μητροπολίτη Ιωακείμ (δες εικόνα 3). Ταυτόχρονα ο παπάς βρήκε τρόπο και ειδοποίησε τη μητρόπολη στη Θεσσαλονίκη ότι η μητέρα θα έφθανε εκεί την Παρασκευή με το τρένο και ότι πιθανόν στο ίδιο τρένο θα συνταξίδευε και η Στεφάνα. Τελικά την Παρασκευή 5 Μαΐου (23 Απριλίου) άνθρωποι του Εμίν πήγαν την κοπέλα στον σιδηροδρομικό σταθμό του Πολύκαστρου. Τη συνόδευαν ένας χότζας και μια νέγρα υπηρέτρια από την Αιθιοπία. Στο ίδιο τρένο βρισκόταν και ο Εμίν μαζί με τους μπράβους του. Η μητέρα της Στεφάνας πήρε το τρένο από τη Γευγελή και όταν έφθασε στο Πολύκαστρο, είδε την κόρη της να είναι έτοιμη να επιβιβαστεί. Με το που ξεκίνησε το τρένο, πήγε στο βαγόνι της κόρης της και τότε με το καλό και τότε με το άγριο, πότε κλαίγοντας και πότε απειλώνοντας προσπάθησε να της αλλάξει γνώμη αλλά μάταια.

Στη Θεσσαλονίκη, στο μεταξύ, ο μητροπολίτης Ιωακείμ έλειπε αλλά ο αντικαταστάτης του, ο Άγιος Καμπανίας, κάλεσε τα μέλη της δημογεροντίας και αποφάσισαν ν' αρπάξουν τη Στεφάνα από τον σιδηροδρομικό σταθμό αναθέτοντας αυτή την αποστολή σε τέσσερα παλληκάρια με επικεφαλής τον Γιώργο (Τζωρτζή) Τσικουδά. Το τρένο έφθασε στη Θεσσαλονίκη λίγο πριν από τη δύση του ηλίου. Στην πλατεία του σιδηροδρομικού σταθμού υπήρχαν μικρά ξενοδοχεία και πολλά καφενεία γεμάτα